

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

TARIX FAKULTETI “ MILLIY G‘OYA , MA'NAVIYAT ASOSLARI
VA HUQUQ TA'LIMI “ YUNALISHI

Kurs ishi

Mavzu: Xalqaro tashkilotlarning asosiy funksiyalari

Bajardi: Karimova.D

Tekshirdi: Dots.Avazova.Sh

Toshkent-2013

Mavzu: Xalqaro tashkilotlarning asosiy funksiyalari

Reja:

Kirish

1. «Xalqaro tashkilotlar huquqi» tushunchasi, xalqaro tashkilotlarning paydo bo'lishi va yuridik xususiyatlari.
2. Xalqaro tashkilotlarning funksiyalari va xalqaro tashkilotlarni tasniflash (klassifikatsiyalash).
3. Xalqaro tashkilotlarga a'zolik hamda xalqaro tashkilotlarning organlari va hujjatlari.
4. Universal xalqaro tashkilotlar- Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Yevropa Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti.
5. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi va Xalqaro konferensiyalar.

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi: Mamlakatimizda olib borilayotgan barcha ijtimoiy islohotlarning negizida asosiy bosh g'oya qilib yurt tinchligi va xalq farovonligi maqsad qilib olingan ekan, shubhasiz xalqaro maydondagi tajribalarni o'rganish va tegishli xulosalar chiqarish orqali bu maqsadlarga osonroq va jadallik bilan erishish mumkin.

Xalqaro huquqning umume'tirof etilgan qoidalarining ustuvorligini tan olgan hamda unga og'ishmay amal qilayotgan demokratik davlatlarning xalqaro huquqini o'rganish orqali birinchidan milliy huquqni yanada rivojlantirish imkoniga ega bo'lsak, ikkinchidan ushbu davlatlarning mavjud ijtimoiy tuzumi haqidagi tasavvurlarimiz xalqaro va millatlararo do'stlik rishtalarining mustahkamlanishiga asos soladi.

Davlat va jamiyat hayotini erkinlashtirish, inson va fuqarolar huquq va erkinliklarining kafolatlari mexanizmini yaratish borasida jahondagi etakchi davlatlardan andoza olishimiz bilan birga ming yillardan beri shakllangan milliy urf-odat va an'analar, ajdodlarimizning boy merosini o'zlashtirgan holda jamiyatimizni yanada demokratlashtirish imkoniga ega bo'lamiz. Shuning uchun ham ushbu kurs ishi respublikamiz xalqaro huquqini o'zlashtirishga imkon beribgina qolmay, shu huquq sohasini yanada rivojlanishiga o'z hissasini qo'sha oladi. Xalqaro huquqning asosiy prinsiplarini o'rganish avvalo mustaqil O'zbekistonimizning xalqaro hamjamiyatda tutgan o'rnini belgilab beradi.

Bunda nafaqat eng rivojlangan, balki rivojlanayotgan mamlakatlarni ham o'rganishga sazovor jihatlari turli misollarda ko'rsatib o'tiladi. Kurs ishining asosiy mazmuni bevosita xalqaro huquqning asosiy prinsiplari tushunchasi bilan bog'liq asosiy tamoyillar, huquqiy munosabatlar va ularni tartibga soluvchi normalar ochib beradi.

Mazkur kurs ishi talabalarning xalqaro tashkilotlar va xalqaro tashkilotlarning asosiy funksiyalari haqida bilim va tasavvurlarini oshirishga xizmat qiladi.

Maqsadi.

Kurs ishining asosiy maqsadi xalqaro huquq sohasi hisoblangan xalqaro tashkilotlar huquqi va shuningdek ,xalqaro tashkilotlarning asosiy funksiyalari tizimini o'rganishning umumhuquqiy bilimlar bazasini rivojlantirish, tajriba, ko'nikmalar hosil qilish, hamda talaba yoshlarga xalqaro tashkilotlar va xalqaro tashkilotlarning asosiy funksiyalari tizimi haqida kengroq bilim olishga ko'mak berishdan iborat.

Vazifasi.

- Xalqaro tashkilotlar va xalqaro tashkilotlarning asosiy funksiyalari ahamiyatini ko'rsatish;
- «Xalqaro tashkilotlar huquqi» tushunchasi,xalqaro tashkilotlarning paydo bo'lishi va yuridik xususiyatlari tizimining mohiyatini ochib berish;
- Xalqaro tashkilotlarning funksiyalari va xalqaro tashkilotlarni tasniflash (klassifikatsiyalash)ning roli va ahamiyatini ko'rsatish;
- Xalqaro tashkilotlarga a'zolik hamda xalqaro tashkilotlarning organlari va hujjatlarining tutgan o'rni;
- Universal xalqaro tashkilotlar hisoblangan- Birlashgan Millatlar Tashkiloti va Yevropa Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkilotining ahamiyatini ko'rsatish;
- Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi va Xalqaro konferensiyalarni har tomonlama o'rganish;

1. «Xalqaro tashkilotlar huquqi» tushunchasi, xalqaro tashkilotlarning paydo bo'lishi va yuridik xususiyatlari.

XIX asrning yarmidan boshlab dunyo xaritasida birinchi nosiyosiy xalqaro tashkilotlar tuzilgan. Masalan, 1865 yili Xalqaro telegraf ittifoqi, 1874 yili Xalqaro pochta ittifoqi, 1865 yili Yer o'lchash xalqaro ittifoqi, 1890 yili Bojxona tariflarini nashr qilish xalqaro ittifoqi tuzilgan. Birinchi universal siyosiy xalqaro tashkilot - Millatlar Ligasi - 1919 yilda tuzilgan. Uning Statuti Parij tinchlik konferensiyasida qabul qilingan bo'lib, Versal shartnomasining tarkibiy qismi bo'lgan. Millatlar Ligasi o'z faoliyatini amalda 1940 yilda, rasman 1946 yilda tugatgan. 1939 yilda dunyoda 48 ta hukumatlararo xalqaro tashkilot bo'lgan.

Xalqaro tashkilotlar tarraqiyotining tarixida burilish nuqtasi 1945 yili Birlashgan Millatlar Tashkilotining tuzilishi hisoblanadi. XX asrning ikkinchi yarmida xalqaro tashkilotlarning soni juda tez o'sgan va yangidan-yangi xalqaro tashkilotlar paydo bo'lgan.

Xalqaro tashkilotlarning o'ziga xos yuridik xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- 1) xalqaro tashkilotni davlatlar ko'p tomonlama shartnoma negizida tuzadi va shu shartnomalar (ustavlar) asosida faoliyat ko'rsatadi;
- 2) xalqaro tashkilot ma'lum maqsadlarda tuziladi;
- 3) xalqaro tashkilot muayyan tashkiliy tuzilishga ega bo'ladi;
- 4) xalqaro tashkilotlar o'z ustaviga ko'ra, ma'lum xalqaro huquq layoqatiga, ya'ni mustaqil huquq va majburiyatlarga ega bo'ladi;
- 5) xalqaro tashkilotlar xalqaro huquq normalariga asosan tuziladi va xalqaro huquqning ikkilamchi sub'yekti hisoblanadi. Ular suverenitetga ega emas;
- 6) davlatlar xalqaro huquqning sub'yekti sifatida xalqaro tashkilotlar faoliyatida davlatlarning suveren tengligi prinsipi asosida qatnashadilar va xalqaro tashkilotga a'zolikdan ixtiyoriy ravishda chiqish huquqiga ega;
- 7) xalqaro tashkilotlarning qarorlari tavsiyaviy xususiyatga ega;
- 8) xalqaro tashkilotlar hudud va aholiga ega emas;

9) xalqaro tashkilotlar BMT Xalqaro sudida tomonlar bo'la olmaydi va ularning vakilligi doimo bir tomonlama bo'ladi;

10) xalqaro tashkilotlar va ularning mansabdor shaxslari diplomatik imtiyoz va immunitetga egadirlar;

11) xalqaro tashkilotlarda ularning a'zolarini doimiy vakillari bo'ladi (BMT, YUNESKO huzurida);

12) xalqaro tashkilotlar xalqaro shartnomalar tuzish huquqiga ega;

13) xalqaro tashkilotlar xalqaro-huquqiy javobgarlikning sub'yekti bo'la oladi.

Shunday qilib, xalqaro tashkilot maxsus xalqaro shartnoma (ustav) asosida tuzilgan, xalqaro-huquqiy layoqatga va muayyan tashkiliy tuzilishga ega bo'lgan hamda xalqaro huquq normalari asosida faoliyat ko'rsatadigan xalqaro huquq sub'yektidir.

Xalqaro tashkilot a'zo davlatlar shartnomasi asosida ta'sis etilgan va xalqaro tashkilot maqomini olgan tashkilotdir. Davlatlararo tashkilotlar bilan nohukumat xalqaro tashkilotlarni o'rtasida katta farq mavjud bo'lib, nohukumat xalqaro tashkilotlarni turli mamlakatlarning jismoniy va yuridik shaxslari tuzadi va davlat ichki huquqiga muvofiq ravishda bitta yoki bir nechta davlatlarda yuridik shaxs sifatida ro'yxatga olinadi. Bunday tashkilotlar xalqaro huquq sub'yekti hisoblanmaydi. Xalqaro tashkilotlar tashkilot, ittifoq, jamg'arma, bank, agentlik, markaz va shu kabi boshqa nomlar bilan ataladi. Ma'lumki, BMT ayrim tillarda «Birlashgan Millatlar» deb yuritiladi. Bularning barchasi tashkilot maqomiga ta'sir qilmaydi. Xalqaro tashkilot xalqaro huquqning ikkilamchi sub'yekti hisoblanadi, ya'ni u mustaqil ravishda yuzaga kelmaydi va shu bois uning xalqaro munosabatlardagi maqomi va ichki huquqiy tartiboti to'liqicha tashkil etuvchi davlatlar ixtiyorida bo'ladi. Ta'kidlash joizki, xalqaro tashkilotlar davlatlardan butunlay farq qiladi. Xalqaro tashkilotlarning huquqiy asosi «tashkilotlar to'g'risidagi qoidalar»dan iboratdir. 1986 yil 21 martdagi Davlatlar va xalqaro tashkilotlar yoki xalqaro tashkilotlar o'rtasidagi shartnomalar to'g'risidagi Vena konvensiyasining 2-moddasiga muvofiq, ular, xususan, tashkilotning ta'sis

hujjatlari (ustavi), shu asosda qabul qilingan qarorlar va rezolyutsiyalar, shuningdek tashkilotning tegishli amaliyotidan tashkil topadi.

Xalqaro tashkilotlarning ta'sis hujjatlari ham aslida shartnomalar hisoblanadi, ammo ular o'ziga xosligi bilan farqlanib turadi. Bu, avvalo, shartnomada ishtirok etish va ishtirok etishni to'xtatish bo'yicha belgilangan alohida tartibga taalluqlidir. Masalan, xalqaro tashkilotga faqat qabul qilish protsedurasi asosidagina a'zo bo'lish mumkin. Xalqaro tashkilot qarori bo'yicha a'zolik to'xtatilishi ham mumkin.

Ularning ustavlari boshqa shartnomalarga nisbatan mazmunan anchagina o'zgaruvchan bo'ladi. Xalqaro tashkilot ustavi uning o'z vazifasini bajarish borasidagi talablardan kelib chiqib kengayib boradi. O'zgarishlar a'zo davlatlar e'tirof etadigan amaliyot asosida kiritib boriladi. Shunday yo'l bilan yuzaga keladigan odatiy normalar har bir tashkilot huquqining uzviy qismini tashkil etadi. Misol uchun BMT Xavfsizlik Kengashi 1994 yili BMT Ustavining «Tinchlikka tahdid, tinchlik-osoyishtalikning buzilishi va agressiya aktlariga nisbatan harakatlar» nomli VII bobini asos qilib, o'zining 955-rezolyutsiyasi bilan Ruanda uchun xalqaro jinoiy tribunalni ta'sis etdi. Ammo aslida ushbu bobda bunday xalqaro tashkilot ta'sis etish mumkinligi haqida ishorat ham qilinmagan. Shunga qaramay, BMT Xavfsizlik Kengashi qarori davlatlarning qo'llab-quvatlashi yoki sukut saqlab tan olishi natijasida huquqiy normativ mazmun kasb etdi.

Xalqaro tashkilotlarning vazifalari va vakolatlari ularning ustavlarida mustahkamlab qo'yiladi. Shu bilan birga, ustav bu holatlarni tegishli ko'lamlarda va xalqaro hayotning barcha rang-barangliklarini to'liqicha qamrab ololmasligi mumkin. Shu bois, «anglashiladigan vakolatlar» nazariyasini e'tirof etishga to'g'ri keldi. 1996 yili Xalqaro Sud joriy xalqaro amaliyotga tayangan holda belgilab qo'yganki: «Xalqaro hayot talablari tashkilotlar o'z maqsadlariga erishishi borasida ularning faoliyatini tartibga solib turadigan asosiy hujjatlarda bevosita nazarda tutilmagan qo'shimcha vakolatlarga ham ega bo'lishi zarurligini taqozo etishi mumkin».

2. Xalqaro tashkilotlarning funksiyalari va xalqaro tashkilotlarni tasniflash (klassifikatsiyalash).

Xalqaro tashkilotlarni davlatlar muayyan umumiy maqsadga erishish uchun tuzadi va u ana shu umumiy manfaatni ro'yobga chiqarishda ishtirokchi davlatlarning qo'shma organi bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, xalqaro tashkilotning vazifasi har bir a'zo davlat manfaatlarining o'zaro uyqun jihatlari aniqlash, shu asosda tegishli vazifalarni, shuningdek ularni hal etishning uslub va vositalarini belgilab olishda umumiy pozitsiyani, umumiy xohish-irodani ishlab chiqishdan iborat bo'ladi. Bunda o'ziga xoslik xalqaro tashkilot a'zolarining suveren davlatlar ekani bilan belgilanadi. Xalqaro tashkilotning tegishli vazifalari va ularni amalga oshirish mexanizmining o'ziga xosligi ham shundan kelib chiqadi.

Xalqaro tashkilot faoliyatining asosiy bosqichlari muhokama etish, qarorlar qabul qilish va ular ijrosining nazorati bilan shuqullanishdan iboratdir. Shundan kelib chiqib, xalqaro tashkilotlar funksiyalarini quyidagi uchta muhim turga ajratish mumkin:

- 1) tartibga solish;
- 2) nazorat etish;
- 3) operativ.

Xalqaro tashkilotning tartibga solish funksiyasi bugungi kunda o'ta muhim ahamiyatga egadir. U a'zo davlatlarning maqsadlari, prinsiplari, o'zini tutish tartib-qoidalarini belgilovchi qarorlar qabul qilishni ko'zda tutadi. Qarorlar xalqaro tashkilotning ichki huquqiga muvofiq ravishda qabul qilinadi.

Xalqaro tashkilotning nazorat etish funksiyasi a'zo davlatlarning qabul qilingan qarorlarga muvofiq ravishda o'zini tutishi ustidan nazoratni amalga oshirishdir. Shu maqsadda xalqaro tashkilotlar tegishli axborotlarni yig'ish va tahlil etish, uni muhokama qilish va tegishli rezolyutsiyalarda bu boradagi fikrlarini bayon etish huquqlariga egadir. Aksariyat hollarda davlatlar o'zlarining xalqaro huquq normalari va tashkilotlarning tegishli soha bo'yicha hujjatlarini qanday

bajarayotgani haqida muntazam ravishda hisobotlar taqdim etib turishga majbur hisoblanadi. Masalan, Atom energiyasi bo'yicha xalqaro agentlik (MAGATE) ustavida jiddiy nazorat choralari, shu jumladan inspeksiya qilish ko'zda tutilgan. Xalqaro tashkilotning operativ funksiyasi o'z vositalari ko'magida belgilangan maqsadlariga erishishidan iboratdir. Ko'pchilik hollarda xalqaro tashkilot voqyelikka suveren a'zo davlatlar orqali ta'sir o'tkazadi. Shu bilan birga, asta-sekin to'g'ridan-to'g'ri ta'sir etish faoliyatining ahamiyati ham ortib bormoqda. Xalqaro tashkilotlar iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy va boshqa xil yordamlar bermoqda, maslahat xizmati ko'rsatish bilan shug'ullanmoqda.

Xalqaro tashkilotlarni bir qancha mezonlar asosida turlicha tasniflasa (klassifikatsiya qilsa) bo'ladi.

A'zolarining doirasi bo'yicha xalqaro tashkilotlarni quyidagi turlarga bo'lish mumkin:

birinchidan, umumiy (universal), ya'ni barcha davlatlar ishtirok etishi uchun ochiq bo'lgan xalqaro tashkilotlar. Bugungi kunda ayrim mamlakatlar turli sabablarni ro'kach qilib, hatto BMT va uning ixtisoslashgan muassasalari faoliyatida ishtirok etmayotganini kuzatish mumkin;

ikkinchidan, cheklangan tarkibli, aytish mumkinki, mintaqaviy - muayyan jug'rofiy hududdagi davlatlar uchungina ochiq bo'lgan tashkilotlar, masalan, Afrika Birdamlik Tashkiloti, Arab Davlatlari ligasi, Yevropa Ittifoqi va boshqalar.

Cheklangan tarkibli xalqaro tashkilotlar boshqa mezonlar asosida ham tashkil etilishi mumkin. Masalan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti ishida faqat sanoati taraqqiy etgan mamlakatlargina ishtirok etadi. Neft eksport qiluvchi mamlakatlar tashkiloti (OPEK) a'zolari esa asosiy daromad manbai neft eksporti hisoblanadigan mamlakatlardan iborat.

Tashkilotlar o'zining vakolatlari mazmunidan kelib chiqib quyidagilarga bo'linadi: birinchidan, umumiy vakolatga ega tashkilotlar; bu vakolatlar hamkorlikning muayyan bir sohasi bilan cheklanib qolmasligini bildiradi. Bunga BMTni misol keltirish mumkin, u amalda har qanday xalqaro muammo bilan shuQullanadi.

Umumiy vakolatga ayrim mintaqaviy tashkilotlar, masalan, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi ham ega bo'lishi mumkin;

ikkinchidan, maxsus vakolatga ega tashkilotlar, masalan, Xalqaro dengiz tashkiloti. Aksariyat xalqaro tashkilotlar davlatlararo tashkilot hisoblanib, davlatlardan yuqori turuvchi hokimiyatga ega emas, a'zo davlatlar bunday tashkilotlarga o'z hokimiyatiga tegishli vakolatlarni bermaydi. Shu bilan birga, bugungi kunda shunday xalqaro tashkilotlar ham borki, ularga davlatlar bir qator suveren vakolatlarni amalga oshirish huquqini bergan. Ular muayyan masalalar yuzasidan jismoniy va yuridik shaxslar zimmasiga bevosita majburiyatlar yuklovchi qarorlar qabul qila oladi. Bundan tashqari, bunday qarorlar ko'pchilik ovoz bilan qabul qilinishi mumkin.

Ixtisoslashgan xalqaro tashkilotlar umuman olganda davlatlardan yuqori turuvchi tashkilotlar hisoblanmasa-da, ularga xos bo'lgan ayrim jihatlariga ega. Masalan, Xalqaro elektr aloqasi ittifoqi yoki Fuqarolik aviatsiyasi xalqaro tashkiloti o'ziga tegishli normalarga amal qilinishini nisbatan qat'iy ta'minlamoqda. Bu normalarning buzilishi jiddiy ravishda bu boradagi faoliyatning xalqaro miqyosdagi talablarga muvofiq kelmasligini bildiradi.

Juda ko'p hollarda yuristlar «xalqaro tashkilotlar» atamasini keng ma'noda, davlatlararo, hukumatlararo tashkilotlarga nisbatan ham, nohukumat yo'nalishdagi tashkilotlarga nisbatan ham qo'llayveradilar. Ammo ularning yuridik tabiati xilma-xildir.

Davlatlararo tashkilotlar quyidagi belgilari bilan ajralib turadi:

birinchidan, davlatlarning a'zoligi;

ikkinchidan, xalqaro ta'sis shartnomasining mavjudligi;

uchinchidan, doimiy organlarining mavjudligi; a'zo davlatlar suverenitetini hurmat qilish.

Ana shu belgilarni inobatga olib, shuni qayd etish mumkinki, xalqaro hukumatlararo tashkilot - xalqaro shartnoma asosida umumiy maqsadlarga erishish uchun ta'sis etilgan, a'zo davlatlarning umumiy manfaatlari yo'lida, ularning

suverenitetini hurmat qilgan holda, faoliyat ko'rsatadigan davlatlararo birlashma. Ayni shu tashkilotlar xalqaro huquq sub'yektlari hisoblanadi.

Xalqaro hukumatlararo tashkilotlarning asosiy belgisi shundaki, ular davlatlararo shartnoma asosida tashkil etiladi hamda jismoniy va yuridik shaxslarni birlashtiradi.

Hozirgi zamon xalqaro ommaviy huquqida hukumatlararo tashkilotlar davlatlar ishlab chiqqan va ma'qullagan xalqaro bitim yoki boshqa ta'sis hujjati asosida, hukumatlarning muayyan xalqaro muammolarini hal etish hamda turli ijtimoiy qurilish yo'lini tanlagan davlatlar o'rtasida har tomonlama hamkorlikka ko'maklashish maqsadida tuzilgan doimiy davlatlararo tuzilma, deb qaraladi.

Xalqaro hukumatlararo tashkilotlar xalqaro huquqning ushbu nisbatan yangi institutini ajratib ko'rsatadigan bir qator xususiyatlarga ega:

birinchidan, bunday tashkilotlar organlari faoliyatda hukumatlar rasmiy tayinlaydigan vakillar ishtirok etadi, ushbu organlarning o'zlari esa davlat ichkarisida tegishli hukumat muassasalari va tashkilotlari vakolati bo'lgan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy mazmundagi turli xil muammolarni hal etishda ko'maklashish yuzasidan davlatlarning sa'y-harakatlarini muhokama qilish hamda bir-biriga kelishtirish bilan shuQullanadi;

ikkinchidan, tashkilot hamda uning organlari faoliyati va vakolatlari odatda davlatlarning xalqaro nazariyada ushbu tashkilotning konstitutsiyaviy hujjati deb ataluvchi bitimlar (ustav, statut, konvensiya, bitim va boshqalar) bo'yicha belgilanadi;

uchinchidan, barcha a'zo davlatlar vakillarini, ijro organi (kengash, ijroiya qo'mita va boshqalar), shuningdek doimiy kotibiyat vakillarining davriy chaqirib turiladigan yig'ilishlar ko'rinishidagi o'ziga xos tuzilmasi mavjud;

to'rtinchidan, doimiy yoki muntazam mazmundagi faoliyat, faoliyat yuritish uslubi (ko'p tomonlama muzokaralar, masalarni ochiq muhokama qilish), qarorlar ishlab chiqish va qabul qilish (muhokama qilish va ovoz berish) hamda odatda majburiy kuchga ega bo'lmagan va «bir tomon-bir ovoz» prinsipiga yoki tegishli a'zo

davlatlarning moliyaviy badaliga va iqtisodiy ahvoliga asoslangan holda qabul qilinadigan qarorlarning mazmuni koʻzda tutiladi.

Xalqaro huquq nazariyasida xalqaro tashkilotlarni tasniflash uchun turli mezonlardan foydalaniladi.

Ular a'zolik mazmuniga binoan davlatlararo va nohukumat tashkilotlarga boʻlinadi. Davlatlararo tashkilotlar ishtirokchilar doirasiga koʻra universal-dunyoning barcha davlatlari ishtirok etishi uchun ochiq (BMT, uning ixtisoslashgan muassasalari) hamda mintaqaviy-bitta mintqa davlatlari a'zo boʻlishi mumkin boʻlgan (Afrika Birdamligi tashkiloti, Amerika davlatlari tashkiloti, Mustaqil Davlatlar Hamdoʻstligi) tashkilotlaridan iborat.

Umumiy va alohida vakolatlariga ega davlatlararo tashkilotlar farqlanadi. Umumiy vakolatlariga ega tashkilotlar faoliyati a'zo davlatlar oʻrtasidagi munosabatlarning barcha: siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va boshqa sohalarini qamrab oladi. Alohida vakolatga ega tashkilotlar maxsus bir soha doirasidagi hamkorlik bilan kifoyalanadi (masalan, Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti, Xalqaro mehnat tashkiloti va hokazolar) hamda ular siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ilmiy, diniy va shu kabi boshqa sohalar boʻyicha taqsimlanishi mumkin.

Vakolatxonalarning mazmuniga koʻra, davlatlararo va davlatdan ustun turuvchi tashkilotlar bir-biridan ajralib turadi. Birinchi guruhga maqsadi davlatlararo hamkorlikni tashkil qilish hamda qarorlariga qaratilgan aksariyat koʻpchilik xalqaro tashkilotlar kiradi. Davlatdan ustun turuvchi tashkilotlarning maqsadi integratsiyaga xizmat qilishdir. Ularning qarorlari bevosita a'zo davlatlar fuqarolariga va yuridik shaxslarga taalluqli hisoblanadi.

Xalqaro tashkilotga a'zo boʻlib kirish tartibiga koʻra, ochiq (har qanday davlat xohish-ixtiyorida kelib chiqib a'zo boʻlishi mumkin boʻlgan) va yopiq (a'zolikka dastlabki muassislar taklifi asosida qabul qilinadigan) tashkilotlar farqlanadi.

Xalqaro tashkilotlarni xalqaro huquqning ikkilamchi (hosila)si sifatida davlatlar tashkil (ta'sis) etadi.

Xalqaro amaliyotda allaqachon shakllanib ulgurgan quyidagi vaziyat e'tirof etiladi: davlatlar xalqaro tashkilotlarni tuzar ekan, ularning huquq va majburiyatlarga ega bo'lish, xalqaro huquq normalarini yaratish va qo'llash, xalqaro huquq normalariga rioya etish himoyasida turish borasidagi layoqatini e'tirof etgan holda, ushbu tashkilotlarni muayyan huquq va layoqatdorlik bilan ta'minlaydi. O'zlarining bunday e'tirofi bilan davlatlar xalqaro huquqning yangi sub'yektlarini yaratadilarki, bu sub'yekt ana shu davlatlar bilan bir qatorda turib, xalqaro hamkorlik sohasida huquq ijodkorligi, huquqni qo'llash va huquqni muhofaza qilish vazifalarini amalga oshiradi.

Xalqaro tashkilot vazifalari deganda, ushbu tashkilotlar zimmasiga yuklatilgan yumushlarni bajarish bo'yicha ular faoliyatijarayonlarining tashqi jihatdan namoyon bo'lishi anglanadi (masalan, tartibga solish, nazorat qilish va boshqalar). Bunda tashkilot faqat o'z vakolatiga kiradigan vazifalar yuzasidan faoliyatini amalga oshirish huquqiga egadir.

Xalqaro tashkilot muayyan muassis - davlatlar zimmasiga yuklaydigan hamda ta'sis hujjatida qayd etiladigan vakolatlar doirasida aniq maqsad va vazifalarni bajarish uchun tuziladi.

Yangi xalqaro tashkilotni tuzish jarayoni quyidagi uch bosqichni qamrab oladi:

birinchi bosqich - ta'sis hujjatining qabul qilinishi;

ikkinchi bosqich - tashkilotning moddiy tuzilmasini yaratish;

uchinchi bosqich - asosiy organlar yiqini (chaqiriqi) tashkilot faoliyat boshlaganidan dalolat beradi.

Davlatlarning suveren tengligi prinsipi xalqaro tashkilotlar tuzilishida yetakchi o'rinda turadi. Uning namoyon bo'lishi quyidagi jihatlarda ko'rinadi:

birinchidan, xalqaro tashkilotning shartnomaviy asosi;

ikkinchidan, a'zolikning ixtiyoriyligi;

uchinchidan, tashkilot qarorlarining asosan tavsiyaviy mazmunga egaligi;

to'rtinchidan, uning davlatlararo mazmunga egaligi;

bashinchidan, davlatlar suverenligi va teng huquqliligining tashkilot ichkarisida ham, uning tashqarisida ham saqlab qolishi.

Davlatlarning xalqaro tashkilotni yaratish borasidagi o'zaro kelishib olgan xohish-irodasi quyidagi ikki usulda mustahkamlab qo'yilishi mumkin:

birinchi usul - xalqaro shartnomada;

ikkinchi usul - endilikda mavjud bo'lgan xalqaro tashkilot qarorida.

Tashkilot faoliyatini tugatish ham xuddi shu tartibda, a'zo davlatlarning o'zaro kelishib olingan xohish-irodasi asosida amalga oshiriladi.

Shunday qilib, xalqaro tashkilotlarning huquqiy tabiati negizida a'zo davlatlar umumiy maqsad va manfaatlarining mavjudligi yotadi. Xalqaro tashkilotning huquqiy tabiati uchun eng muhim jihat shuki, uning maqsad va prinsiplari, vakolatlari, tuzilishi va hokazolar o'zaro kelishib olingan shartnomaviy asosga ega bo'ladi.

Xalqaro tashkilotlarning shartnomaviy huquqiy layoqatga qodirligi ta'sis hujjatlarida, umumiy qoidaga ko'ra, ikki xil usul bilan mustahkamlanadi:

birinchidan, tashkilot o'z vazifalarini bajarishga qodirligini ta'minlaydigan har qanday shartnomalarni imzolash huquqini ko'zda tutuvchi umumiy qoida bo'yicha; ikkinchidan, tashkilotning muayyan toifaga mansub bitimlarni muayyan tomonlar bilan (har qanday davlat bilan yoki faqat a'zo davlatlar bilan, har qanday xalqaro tashkilot bilan yoxud ulardan ayrimlari bilan) tuzish imkonini belgilab beradigan alohida qoida yoki qoidalar bo'yicha.

Xalqaro tashkilotlar shartnoma (kontrakt) asosida xodimlarni ishga olish huquqiga ega bo'ladi. Bunday xodimlar davlatlar vakillari emas, balki xalqaro darajadagi mansabdor shaxslar hisoblanib, tamoman xalqaro tashkilotga bo'ysunadi hamda uning nomidan va uning manfaatlari yo'lida ish ko'radi.

Xalqaro tashkilotlar diplomatik aloqalarda ishtirok etish layoqatiga egadir. Har qanday xalqaro tashkilotning aksariyat qismi a'zo davlatlar badallaridan tashkil topadigan va faqatgina tashkilotning umumiy manfaatlari uchun sarflanadigan o'z moliyaviy mablablariga ega bo'ladi.

Xalqaro tashkilotlarning o'ziga xos va o'ziga mos tomoni shundaki, ular davlatlar ichki huquqi bo'yicha yuridik shaxsga mansub bo'lgan barcha huquqlar asosida faoliyat yuritadi.

Xalqaro huquq sub'yektlari sifatida xalqaro tashkilotlar o'z faoliyati bilan ziyon yetkazadigan huquqbuzarlik sodir etgani uchun javobgar hisoblanadi hamda lozim bo'lganda javobgarlik da'vosi bilan chiqishi mumkin.

Xalqaro tashkilotlarning xalqaro huquq sub'yekti ekanligi va xalqaro-huquqiy munosabatlarga kirishish va xalqaro huquq bo'yicha zimmasiga mas'uliyat olish layoqati to'lig'icha bunday tashkilotni tuzuvchi davlatlarga bog'liq va bu ta'sis hujjatlarida qayd etilgan bo'ladi.

Tashkilotning xalqaro sub'yektlilik huquqi alohida mazmun kasb etadi va uning vazifalari bilan belgilanadi. Boshqa sub'yektlar singari tashkilot ham xalqaro huquq normalarini bajarishga va ularni buzganlik uchun javobgarlikni zimmasiga olishga majburdir. Xalqaro tashkilotning sub'yektlilik huquqiga uning davlatlar va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan, masalan, o'z binolarining maqomi to'g'risida, immunitetlar to'g'risida, turdosh tashkilotlar bilan o'zaro hamkorlik to'g'risida xalqaro shartnomalar tuzish huquqi ham kiradi. 1986 yildagi Vena konvensiyasida qayd etilganidek: «Xalqaro tashkilotning shartnomalar tuzish borasidagi huquqiy layoqati mazkur tashkilot qoidalariga muvofiq ravishda tartibga solinadi».

Xalqaro tashkilotlar o'z vakolatlari doirasida diplomatik aloqalarda ham ishtirok etadi. Qator xalqaro tashkilotlar huzurida davlatlarning doimiy vakolatxonalari mavjud bo'ladi. Xalqaro tashkilotlar o'z missiyalarini davlatlarga yuborib turadi.

Xalqaro tashkilotlar davlatlar va hukumatlarning tan olinishida ishtirok etadi. Yuridik jihatdan bunday vakolat faqat davlatlarga tegishli bo'lsa-da, davlatni xalqaro tashkilotga qabul qilish - uni tan olishning to'g'ridan-to'g'ri yo'lidir va hatto ba'zan bu hol davlatni ayrim davlatlar tan olishidan ham kattaroq ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro tashkilotning unga a'zo davlatlar ichki huquqi bo'yicha huquqiy layoqatga egaligi tashkilot ta'sis hujjatlari, tashkilotning alohida a'zo davlatlar bilan tuzgan bitimlari, shuningdek ushbu davlatlarning o'z ichki huquqiga muvofiq

ravishda belgilanadi. BMT Ustavida qayd etilishicha, misol uchun, BMT a'zosi bo'lgan davlatlardan har birining hududida o'z vazifalarini bajarishi uchun zarur bo'ladigan tegishli huquqiy layoqatga ega hisoblanadi (104-m).

Xalqaro tashkilotning turli davlatlar hududlarida (mahsulot va xizmatlar, ijara, mulk, mehnat munosabatlarini istifoda etish va boshqa masalalar yuzasidan) huquqiy munosabatlarga kirishishi shubhasizdir. Davlatlar sudlov amaliyoti tahlilining ko'rsatishicha, xalqaro tashkilotlarning huquqiy sub'yektliligi hatto ushbu tashkilotga a'zo bo'lmagan davlatlar hududida ham tan olinadi. Bitim tuzar ekan, xalqaro tashkilot ham odatdagi yuridik shaxslar qatori muayyan fuqarolik-huquqiy javobgarlikni o'z zimmasiga oladi. U shartnomasiz majburiyatlar, masalan, yo'l harakati hodisasi tufayli yuzaga keladigan majburiyatlar bo'yicha ham javobgar sanaladi. Ammo, xalqaro tashkilot tegishli immunitetga egaligi bois, bunday javobgarlikning amalga oshishi qiyin kechishi mumkin. Bunday paytda xalqaro tashkilotlar ko'p hollarda immunitetdan voz kechadi. Xalqaro tashkilot odil sudlovning amalga oshishiga to'sqinlik qilmasligi darkor. Immunitetdan voz kechilmagan taqdirda, masala diplomatik doirada hal etiladi. Xalqaro tashkilotga nisbatan xalqaro miqyosda xalqaro huquqqa muvofiq ravishda da'vo qo'zg'atilishi mumkin.

So'nggi yillarda xalqaro munosabatlarda xalqaro nohukumat tashkilotlar tobaro ko'p rol o'ynamoqda. Ammo ular tom ma'noda xalqaro huquqning sub'yektlari emas. Chunki xalqaro tashkilotlar davlatlararo tuzilgan xalqaro shartnomalar asosida vujudga keladi. Xalqaro nohukumat tashkilotlar esa u yoki bu davlatning miliy qonunlari asosida paydo bo'ladi va faoliyat ko'rsatadi.

3. Xalqaro tashkilotlarga a'zolik hamda xalqaro tashkilotlarning organlari va hujjatlari.

Ko'pincha hukumatlararo tashkilotlar deb atalishiga qaramay, xalqaro tashkilotlarga faqat suveren davlatlarga a'zo bo'lishi mumkin. Davlatning muayyan qismi xalqaro tashkilot a'zosi bo'la olmaydi. Barcha a'zolar teng huquqlilik asosida tashkilot ishida ishtirok etadi va uning faoliyati uchun mas'ul hisoblanadi.

Bir talay xalqaro tashkilotlar ta'sis hujjatlarida to'liq a'zolikdan tashqari assotsiatsiyalangan a'zolik ham ko'zda tutilgan. Davlatni xalqaro tashkilotning assotsiatsiyalangan a'zosi sifatida qabul qilish odatda tashkilot bilan mazkur davlat o'rtasidagi shartnoma asosida amalga oshiriladi.

Assotsiatsiyalangan a'zoning maqomi va huquqlari xalqaro tashkilotning ta'sis hujjatlarida belgilab qo'yiladi. Ba'zan assotsiatsiyalangan a'zo xalqaro tashkilot faoliyatining ayrim sohalaridagina ishtirok etadi; ba'zan uning xalqaro tashkilotning yuqori organlariga ovoz berish va ijro organlariga saylanish borasidagi huquqlari cheklangan bo'ladi. Ayrim hollarda, masalan, Yevropa Kengashida assotsiatsiyalangan a'zolik to'liq a'zolikka qabul qilishdan oldingi bosqich sanaladi.

Xalqaro tashkilotga a'zo bo'lmagan davlatlar yoki tashkilot organi tarkibiga kirmagan a'zo davlatlarga kuzatuvchi maqomi beriladi. Shveysariya BMT Bosh Assambleyasining ko'pgina sessiyalarida kuzatuvchi sifatida ishtirok etgan. BMTning aksariyat a'zolari Xavfsizlik Kengashi majlislariga o'z kuzatuvchilarini yuboradi. BMTda kuzatuvchilik maqomi qator milliy ozodlik harakatlariga ham berilgan.

Ko'pincha ixtisoslashgan muassasalar va mintaqaviy tashkilotlar ham BMT organlariga o'z kuzatuvchilarini yuborishini kuzatish mumkin. MDH organlarida kuzatuvchilik tizimi keng rivojlangan. Kuzatuvchi maqomiga ega davlatlar asosiy majlislarda hozir bo'lish va hujjatlar olish huquqidan foydalanadi.

Maslahatchilik maqomi kuzatuvchi maqomiga yaqin bo'lib, u ayrim, ko'pincha universal tashkilotlarga, nohukumat tashkilotlarga, ya'ni turli mamlakatlarning jismoniy yoki yuridik shaxslari tuzadigan va qabul qiluvchi davlatda milliy huquq bo'yicha yuridik shaxs sifatida ro'yxatga olinadigan tashkilotlarga beriladi. Bunday tajriba BMT Iqtisodiy va ijtimoiy kengashi (EKOSOS), shuningdek YUNESKO faoliyatiga ko'proq xosdir.

Aksariyat xalqaro tashkilotlar ustavlarida ko'zda tutilganidek, tashkilotdan chiqish natijasida unga a'zolik to'xtatilishi mumkin. 1949 va 1953 yillar oralig'ida Sharqiy Yevropadagi bir qator mamlakatlarning Jahon sog'liqni saqlash tashkilotidan va YUNESKODan chiqib ketishi kuzatildi. Ko'pchilik g'arb davlatlari bunday qadamni Qayriqonuniy deb baholaydi. Keyinchalik esa AQSH va Buyuk Britaniya YUNESKOga a'zolidini bir tomonlama tartibda to'xtatdi. Sharqiy Yevropa mamlakatlarining Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti va YUNESKOga a'zolikni davom ettirish haqidagi qaroridan so'ng ushbu davlatlarga nisbatan xalqaro tashkilotga qabul qilish protsedurasi qo'llanilmay, balki ularning a'zoligi qayta tiklandi.

Ko'pchilik xalqaro tashkilotlar ustavlarida a'zolik safidan chiqarish imkoniyatlari ko'zda tutilgan bo'ladi. Aks holda, a'zolikdan chiqarishga yo'l qo'yilmaydi. Bunday hollarda ustav shartlarini buzayotgan davlatning xalqaro tashkilot ishida ishtirok etishiga ijozat bermaslik mumkin, xususan, mazkur davlat vakillari vakolatlarini tan olishdan voz kechish uning a'zolidini to'xtatib qo'yish bilan teng sanaladi.

O'z vazifasini ado etish uchun xalqaro tashkilotlar tegishli mexanizmga ega bo'ladi. Uning asosi xalqaro tashkilot organlaridir. Bir xalqaro tashkilot organlarining tarkibi, zimmasidagi vazifalar nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda, boshqa tashkilotnikiga nisbatan jiddiy farq qiladi. Bu borada bir nechta asosiy turlarini ajratib ko'rsatish mumkin.

Universal (umumjahon miqyosidagi) yoxud aralash, murakkab, serqirra tashkilotlar uchun quyidagi ikki turga mansub organlar xosdir:

birinchisi - vakillik;

ikkinchisi - funksional.

Xalqaro tashkilotning oliy organi barcha a'zo davlatlar vakillarining yalpi majlisidir. U Assambleya, konferensiya, kongress va shu kabi turlicha nomlanishi mumkin. Ushbu organlar asosiy masalalar yuzasidan qaror qabul qilish bo'yicha mas'uldir. Ular muntazam ravishda - har yili (BMT Bosh Assambleyasi), ikki yilda bir (YUNESKO) va hatto besh yilda bir marta (Xalqaro elektr aloqasi ittifoqi) yig'ilishib turadi.

Plenar organ rezolyutsiyalarini tayyorlash uchun oliy organ sessiyasi mobaynida ishlaydigan umumiy tarkibdagi komissiyalar va qo'mitalar tuziladi. Plenar organ cheklangan tarkibdagi organlarni tashkil etadiki, ular qatoriga: asosiy ijro organi va tashkilot faoliyatining asosiy yo'nalishlari bo'yicha organlar kiradi. Cheklangan tarkibdagi organlarni tashkil etishda muayyan mezonlar, avvalo, asosiy mintaqalar va davlatlar guruhi vakilliklari hisobga olinadi. Bundan boshqa mezonlar ham mavjud. Xalqaro mehnat tashkiloti (MOT) ning rahbarlik organida 10 ta joyni muhim sanoat mamlakatlari egallagan. Fuqarolik aviatsiyasi xalqaro tashkiloti (IKAO) Kengashida fuqaro aviatsiyasiga navigatsiya xizmati ko'rsatishda ulkan hissa qo'shayotgan davlatlarning alohida vakilligi ta'minlanadi. Ikki tomonlama xalqaro tashkilotlar, masalan, qo'shma komissiyalar yoki cheklangan maqsadli tashkilotlarda odatda bunday murakkab tizim mavjud emas. Davlatlar ularda ko'pincha tashkilotning barcha vazifalarini bajaradigan o'z mansabdor shaxslari orqali vakillik qiladi.

Ko'p tomonlama tashkilotlar organlarining katta qismi vakillikka asoslanadi, ya'ni ular tarkibiga davlatlar yo'llagan shaxslar kiritiladi. Faqatgina ijro faoliyati bilan mashqul ayrim organlarda yollanma xodimlar ishlaydi.

Ba'zi bir xalqaro tashkilotlar tarkibida sudlov organlari ham mavjud bo'ladi. Odatda bu organlar shaxsiy sifati asosida saylanadigan va mustaqil ravishda faoliyat yurituvchi shaxslardan iborat bo'lib, ular na xalqaro tashkilot va na o'z hukumatlari oldida hisobdor emas. Ammo istisnoli hollar ham uchraydi. Masalan, MDH Iqtisodiy sudi tarkibini tom ma'noda a'zo davlatlar tayinlaydi va ular o'z hukumatlari qaroriga muvofiq, vazifasidan ozod etilishi mumkin.

Sudlov organlarining faoliyati odatda xalqaro tashkilot a'zolari o'rtasida shu tashkilot qabul qilgan huquq normalarining buzilishi tufayli yuzaga kelgan nizoli masalalarni hal etishdan iborat bo'ladi.

Universal xalqaro tashkilotlar tarkibida, shuningdek ma'muriy tribunallar, ya'ni kadrlar masalalari bo'yicha sudlar ham mavjuddir.

Mintaqaviy integratsion birlashmalarning sudlari, misol uchun, Yevropa Ittifoqi tarkibiga kiruvchi Yevropa sudi yoki And umumiy bozori sudi alohida mavqyega egadir. Bunday sudlar nafaqat davlatlar, balki birlashma organlari qabul qilgan qarorlarning huquqiy jihatdan to'g'riligini ko'rib chiqadi.

Mintaqaviy integratsion birlashmalar tarkibiga bir qator hollarda parlament organlari ham kiradi. Ko'pincha ular a'zo davlatlar parlamentlarining vakillaridan iborat bo'lib, milliy qonunlarni o'zaro yaqinlashtirish va uyg'unlashtirish vazifasini bajaradi. Yevropa Parlamentini (Yevropa Ittifoqi organlaridan biri) bevosita a'zo davlatlar aholisi saylaydi va plenar hamda ijro organlari alohida muhim qarorlar qabul qilishi chog'ida maslahatchilik vazifasini bajaradi.

Barcha xalqaro tashkilotlar xizmat ko'rsatish bilan bog'liq ishlarni bajaradigan kotibiyatga egadir. Unga oliy organ muayyan muddatga saylab qo'yadigan bosh ma'muriy shaxs (Bosh kotib yoki Bosh direktor) rahbarlik qiladi.

Xalqaro tashkilotning a'zo davlatlar, shuningdek tashqi dunyo bilan munosabatlarda tashkilot nomidan vakillik qiluvchi mansabdor shaxslari aksariyat hollarda tegishli ko'lamlari tashkilot ichki huquqi va a'zo davlatlar o'rtasida tuzilgan bitimlarda belgilab qo'yiladigan diplomatik immunitet va imtiyozlarga ega bo'ladi.

Ba'zi o'rinlarda xolislikni ta'minlash maqsadida a'zolari davlatlar emas, balki shaxsiy sifati bo'yicha saylanadigan mutaxassislardan iborat bo'lgan organlar ham tuziladi. Bunday organlar sirasiga asosan sudlov organlari kiradi. BMT Xalqaro huquq komissiyasi ham shunday tartib bo'yicha tuziladi.

Xalqaro tashkilotni o'z a'zolari moliyaviy jihatdan ta'minlaydi. Ko'pchilik moliya tashkilotlari byudjetini o'z daromadlari hisobidan shakllantiradi.

Xalqaro tashkilotlarning organlari qabul qiladigan hujjatlarning mazmuni hamda ularni qabul qilish tartibi har bir tashkilotning ichki huquqi bilan tartibga solinadi. Umuman olganda, mazkur hujjatlar ikki toifaga bo'linadi: birinchidan, organning o'z ishlarini tashkil qilishga taalluqli qarorlari. Bunday qarorlar odatda ko'pchilik ovoz bilan qabul qilinadi va majburiy hisoblanadi; ikkinchidan, tom ma'noda tashkilot maqsad va vazifalarini ro'yobga chiqarish uchun qabul qilinadigan qarorlar. Keyingi o'n yillikda konsensus usuli keng tarqalgan, unga ko'ra, qarshi e'tirozlarga uchramagan qaror qabul qilingan sanaladi. Bunday qarorlar rezolyutsiya, deklaratsiya, rekomendatsiya kabi turlicha nomlanadi. Umumiy qoidaga ko'ra, ular yuridik majburiy hisoblanmaydi va xalqaro huquq manbai bo'lib xizmat qilmaydi. Bunday qarorlar faqat axloqiy-siyosiy kuchgagina ega bo'ladi. Shu bilan birga, ularning davlatlararo munosabatlarga va xalqaro huquqqa ta'sir ko'rsatish kuchini kam deb ham baholamaslik kerak. Zero, har qanday davlatning xalqaro tashkilot qaroriga qarshi chiqishi qiyin muammodir.

4. Universal xalqaro tashkilotlar- Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Yevropa Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti.

BMT hozirgi zamon dunyosining ajralmas bo'lagi bo'lib, jahonda mavjud tartibotning shakllanishida muhim o'rin tutgan. U xalqaro tashkilotlar global tizimining o'ziga xos yadrosidir. BMT Ustavi xalqaro-huquqiy tartibotning asosiy maqsad va prinsiplarini mustahkamlab qo'ygan va ularga imperativ kuch baqishlagan birinchi xalqaro hujjat hisoblanadi. Shu ma'noda, BMT Ustavi aksariyat hollarda xalqaro hamjamiyat konstitutsiyasi deb atalishi bejiz emas.

BMTning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

1. Xalqaro tinchlik va xavfsizlikni saqlab turish;
2. Tinchlikka tahdidga barham berish hamda uning oldini olish, shuningdek agressiya yoki boshqa tinchlikni buzuvchi xatti-harakatlarni bartaraf etish uchun samarali jamoaviy chora-tadbirlar qo'llash;
3. Xalqaro nizolarga yoki tinchlik buzilishiga olib kelishi mumkin bo'lgan vaziyatlarni tinch vositalar yordamida hal etish;
4. Xalqlar o'rtasida do'stona munosabatlarni rivojlantirish;
5. Iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va gumanitar mazmundagi xalqaro muammolarni hal etishda xalqaro hamkorlikni amalga oshirish;
6. Inson huquqlarini hamda irqi, jinsi, tili va dinidan qat'i nazar, barchaga taalluqli bo'lgan asosiy erkinliklarni rag'batlantirish va rivojlantirish;
7. Tashkilot oldida turgan maqsadlarga erishish yo'lida davlatlar sa'y-harakatlarini birlashtiradigan markaz bo'lish.

Ushbu maqsadlarga erishish uchun BMT quyidagi prinsiplar asosida faoliyat yuritishni o'z zimmasiga olgan:

1. Suveren tenglik;
2. BMT Ustavi bo'yicha majburiyatlarni sidqidildan bajarish;
3. Xalqaro nizolarni tinch yo'l bilan hal etish chog'ida xalqaro tinchlik, xavfsizlik va adolatni tahdid ostiga qo'ymaslik;

4. O‘ar qanday davlatning hududiy daxlsizligiga yoki siyosiy mustaqilligiga qarshi va shuningdek BMT maqsadlariga xilof bo‘lgan boshqa vaziyatlarda ham, xalqaro munosabatlarda kuch bilan yoxud uni qo‘llash bilan tahdid etishdan voz kechish;

5. BMT o‘z ustaviga muvofiq qo‘llaydigan barcha sa'y-harakatlarida har tomonlama yordam ko‘rsatish hamda u ogohlantiruvchi yoxud majburlovchi mazmundagi choralar qo‘llayotgan har qanday davlatga yordam ko‘rsatishdan tiyilib turish;

6. BMT a'zosi bo‘lmagan davlatlar ham uning prinsiplariga muvofiq ravishda harakat qilishini ta'minlash, chunki bu xalqaro tinchlik va xavfsizlikni saqlab turish uchun qo‘l kelishi mumkin;

7. BMTning aslida davlatlar ichki vakolatlariga mansub bo‘lgan ishlariga aralashmasligi.

BMT o‘z faoliyati mobaynida qanchadan-qancha mushkul davrlarni boshidan kechirgan. Dastlabki paytlarda ko‘pchilik ovozni nazorat ostiga olgan o‘arb davlatlari ozchilikka o‘z xohish-irodasini majburlab o‘tkazishga uringan. Dekolonizatsiyadan keyin rivojlanayotgan davlatlar ko‘pchilikni tashkil qilgan va ular ham boshqa davlatlarning manfaatlarini yetarli darajada hisobga olmasdan, ovoz berish mashinasini o‘z xohishlari bo‘yicha foydalanishga intilgan. Oqibatda esa mutlaqo befoyda, samarasiz rezolyutsiyalar qabul qilingan. «Sovuq urush» tufayli yanada mushkul vaziyatlar yuzaga kelgan. «Sovuq urush» tugaganidan keyingi yangicha shart-sharoitlar, tabiiyki, BMT oldiga yangi talablarni qo‘ymoqda.

BMT davlatlararo tashkilot hisoblanadi. Unga dunyoning deyarli barcha davlatlari a'zodir. 2004 yilning 1 yanvarigacha dunyoning 192 davlati BMTga a'zo bo‘lgan.

BMTning asosiy organlari:

- 1) Bosh Assambleya;
- 2) Xavfsizlik kengashi;
- 3) Ijtimoiy va iqtisodiy kengash (EKOSOS);
- 4) Vasiylik kengashi;
- 5) Xalqaro sud;

6) Kotibiyat.

Bosh Assambleya - BMTning Ustavi doirasida har qanday masalalarni yoki ishlarni muhokama etish huquqidek keng vakolatlarga ega bo'lgan vakillik organi. Shuningdek, u BMTning har qanday organi vakolatiga kiradigan masalalarni muhokama etishi mumkin. Tegishli masalani ko'rib chiqish natijasi o'laroq, u BMT a'zolariga va organlariga, shu jumladan Xavfsizlik kengashiga ham tavsiyalar kiritadi. Bunday tavsiyalar Xavfsizlik kengashi va Xalqaro suddan tashqari, BMTning barcha organlari uchun majburiydir.

BMT Ustavida Bosh Assambleya faoliyatining eng muhim yo'nalishlari ko'rsatib qo'yilgan. Bosh Assambleya tinchlikni qo'llab-quvvatlash borasidagi hamkorlikning umumiy prinsiplari, shu jumladan qurolsizlanish prinsiplarini ko'rib chiqish va BMT a'zolari hamda Xavfsizlik kengashiga tegishli tavsiyalar kiritish vakolatiga ega.

BMT Bosh Assambleyasi davlatlar o'rtasida yalpi tinchlik-osoyishtalik va do'stona munosabatlarga xalal berishi mumkin bo'lgan har qanday vaziyatni tinch yo'l bilan hal etishga qaratilgan choralarni ham tavsiya etish mumkin. Bunda BMT Ustavining maqsad va vazifalar bayon etilgan qoidalarini buzish oqibatida yuzaga keladigan vaziyatlar ham nazarda tutilgan.

BMT Bosh Assambleyaning asosiy vakolatlari sirasiga, shuningdek siyosiy soha bo'yicha xalqaro hamkorlikka ko'maklashish va xalqaro huquq va uning kodifikatsiyasi borasidagi progressiv taraqqiyotini rag'batlantirish masalalari ham kiritilgan. Bosh Assambleya ishtirokida eng muhim masalalar, shu jumladan inson huquqlari, yadro qurolini tarqatmaslik, dengiz tubi va kosmik fazodan foydalanish kabi sohalarga taalluqli 300 dan ziyod shartnoma qabul qilingan. Bundan tashqari, iqtisodiy va ijtimoiy turmush, madaniyat, ta'lim, sog'liqni saqlash va inson huquqlari sohalari bo'yicha hamkorlikka ko'maklashish ham Bosh Assambleyaning asosiy vazifalaridandir.

BMTning barcha asosiy organlari, shu jumladan Xavfsizlik kengashi ham o'z faoliyati to'g'risida Bosh Assambleyaga hisobotlar taqdim etib turadi. U BMT byudjetini tasdiqlaydi va a'zolar to'laydigan badallar miqdorini belgilaydi. Bosh

Assambleya Xalqaro suddan tegishli konsultativ xulosalarni so‘rab olishi barobarida, buni BMTning boshqa organlari va uning ixtisoslashgan muassasalari amalga oshirishiga ham ruxsat etishi mumkin.

Bosh Assambleya vakolatlari BMT organlarini shakllantirish jabhasida alohida ahamiyat kasb etadi. U Xavfsizlik kengashining 10 ta muvaqqat a'zosini va EKOSOSning barcha a'zolarini saylaydi. U jami 200 dan ortiq qo‘shimcha organlarni tasdiqlaydi. Va nihoyat BMT Ustaviga tuzatishlar kiritish jarayoni ham Bosh Assambleya ma'qullagandan so‘ng boshlanadi.

BMT Bosh Assambleyasi bir qator vakolatlarni Xavfsizlik kengashi bilan birgalikda amalga oshiradi. Xavfsizlik kengashi tavsiyasiga muvofiq, Bosh Assambleya a'zolikka qabul qilish, a'zolikni vaqtincha va butunlay to‘xtatish to‘g‘risida qarorlar chiqaradi. Bosh Assambleya va Xavfsizlik kengashi birgalikda Xalqaro sud a'zolarini ham saylaydi.

Xavfsizlik Kengashi nafaqat BMT, balki umuman xalqaro tashkilotlar tizimida o‘ziga xos alohida mavqyega ega. Uning o‘ziga xos mavqyei quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

birinchidan, uning zimmasiga tinchlik va xavfsizlikni qo‘llab-quvvatlashdek o‘ta muhim mas'uliyat yuklatilgan; U tinchlikka xavf soluvchi, osoyishtalikni buzuvchi yoki agressiya akti hisoblanuvchi holatlarning mavjudligini belgilaydi. O‘z-o‘zidan bunday belgilash o‘zining yuridik oqibatlariga ega hisoblanadiki, unga ko‘ra, tahdid yoki agressiya ostida qolgan davlat manfaatlarini ta'minlash maqsadida bu davlatga BMTning ko‘maklashish huquqi ko‘zda tutiladi;

ikkinchidan, Xavfsizlik Kengashi BMTning asosiy ijro organi hisoblanadi; agar Bosh Assambleya bilan tinchlikni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan masalani muhokama etish natijasida tegishli harakatni amalga oshirish zarurati mavjudligi oydinlashsa, bunday masala Xavfsizlik Kengashi zimmasiga yuklanadi;

uchinchidan, BMT hatto o‘ziga a'zo hisoblanmagan davlatlar ham Ustav prinsiplariga muvofiq ravishda xalqaro tinchlik va xavfsizlikni qo‘llab-quvvatlash uchun zarur bo‘lgan darajada harakat qilishini ta'minlaydi, bunda Xavfsizlik Kengashi alohida o‘rin tutadi.

Xavfsizlik Kengashi - cheklangan vakillik organi (BMT a'zolari umumiy sonining 1 foizidan kam) bo'lsa-da, a'zo davlatlar Xavfsizlik Kengashi o'z vazifalarini bajarishda «ularning nomidan ish ko'rishi»ga rozilik bergan. Boshqacha aytganda, Xavfsizlik Kengashining mustaqil ravishda amalga oshiradigan harakatlarini o'z harakatlari sifatida qarashadi. Xavfsizlikka tahdid mavjudligini aniqlagach, Xavfsizlik Kengashi tegishli tavsiyalar kiritishi mumkin va shu bilan birga, huquqbuzarga nisbatan majburlash choralari to'g'risida qaror qabul qilish huquqiga ham egadir. BMT Ustavida bunday hollarda noharbiy va harbiy choralarning qo'llanishi ko'zda tutilgan. O'ar ikki turga mansub choralarni davlatlar Xavfsizlik Kengashi qaroriga muvofiq ravishda qo'llaydi;

to'rtinchidan, iqtisodiy munosabatlarni, temir yo'l, dengiz, havo yo'llari, pochta, telegraf, radio yoki boshqa xil aloqa vositalarini to'liq yoki qisman to'xtatish, shuningdek diplomatik munosabatlarni uzish kabilar noharbiy choralar sirasiga kiradi. Bu ro'yxatga uzil-kesil deb emas, balki namuna sifatida qarash joizdir. Xavfsizlik Kengashi bir necha bor bunday choralarni sanksiya sifatida, masalan, Janubiy Afrika Respublikasi va Janubiy Rodeziyaga nisbatan qo'llash to'g'risida qarorlar qabul qilgan;

beshinchidan, a'zo davlatlarning havo, dengiz yoki quruqlikdagi kuchlari amalga oshiradigan namoyish, qamal va boshqa shu kabi operatsiyalar harbiy choralarni tashkil etadi. BMT a'zosi bo'lgan barcha davlatlar Xavfsizlik Kengashi ixtiyoriga ko'zda tutilgan qurolli kuchlarni yetkazib berishi va ularning faoliyat ko'rsatishini ta'minlashi shart. Buning uchun maxsus bitimlar tuziladi. Bunday choralarni amalga oshirishda Xavfsizlik Kengashiga ko'maklashish maqsadida doimiy a'zo davlatlar vakillaridan iborat Harbiy Shtab qo'mitasi tuzilgan.

BMT Xavfsizlik Kengashi tarkibi uning vazifasi va vakolatlari ko'lamidan kelib chiqib belgilangan. Xavfsizlik Kengashi 15 a'zodan: beshta doimiy (Buyuk Britaniya, Xitoy, Rossiya, AQSH va Fransiya) va o'nta muvaqqat a'zolardan iborat. Muvaqqat a'zolarni Bosh Assambleya ikki yil muddatga saylaydi va ularni zudlik bilan qayta saylash mumkin emas. Bu a'zolarni saylashda nafaqat adolatli jug'rofiy taqsimot, balki tinchlikni qo'llab-quvvatlash va BMTning boshqa

maqsadlarini ro'yobga chiqarish borasida davlatlar ishtiroki darajasidan ham kelib chiqiladi.

Protseduraga tegishli masalalar bo'yicha qarorlar Xavfsizlik Kengashi a'zolarining ko'pchilik - to'qqizta ovozi asosida qabul qilinadi. Shuningdek, boshqa masalalar yuzasidan ham kamida to'qqiz ovoz yig'iladi, bu ovozlarning sirasida albatta doimiy a'zolarining ovozlari bo'lishi shart.

Iqtisodiy va Ijtimoiy Kengash (EKOSOS) BMT Ustavidagi «Xalqaro iqtisodiy va ijtimoiy hamkorlik» nomli IX bobda bayon etilgan vazifalar ijrosi uchun mas'ul hisoblanadi. U har yili Bosh Assambleya uch yil muddatga saylaydigan 54 a'zodan iborat.

EKOSOS iqtisodiy va ijtimoiy soha, madaniyat, ta'lim, sog'liqni saqlash kabi turli eng muhim sohalarda xalqaro masalalar bo'yicha tadqiqotlar o'tkazadi va ma'ruzalar tayyorlaydi. EKOSOS bunday masalalarning har biri yuzasidan Bosh Assambleyaga, BMT a'zolari va ixtisoslashgan muassasalariga tavsiyalar kiritishi mumkin. BMT Ustavida inson huquqlari sohasiga doir tavsiyalar kiritish huquqi alohida belgilab qo'yilgan. Bosh Assambleya sessiyalarida qabul qilinadigan qarorlarning yarmidan ko'proqi odatda EKOSOS sohasiga taalluqli bo'ladi. EKOSOS Bosh Assambleyaga konvensiya loyihalarini taqdim etishi mumkin.

EKOSOS ixtisoslashgan muassasalar bilan o'zaro bitimlar tuzadi va ularning faoliyatini muvofiqlashtirib turadi, ulardan ma'ruzalar olish vakolatiga ega sanaladi. BMT a'zolari bilan tuzilgan bitimlarga muvofiq, EKOSOS ulardan o'z tavsiyalari, shuningdek Bosh Assambleyaning tegishli sohalar bo'yicha tavsiyalarining ijrosi to'g'risida ma'ruzalar olishi mumkin. EKOSOS bunday ma'ruzalar yuzasidan o'z mulohazalarini a'zo davlatlarga, shuningdek Bosh Assambleyaga taqdim etishi mumkin. Bu nazorat faoliyati EKOSOSning salohiyatini sezilarli darajada yuksaltirib turadi. Xavfsizlik Kengashi taklifiga binoan, EKOSOS faoliyatning tegishli sohalar bo'yicha unga ko'maklashishga majburdir. EKOSOSning o'zishug'ullanadigan masalalar yuzasidan manfaatdor bo'lgan nohukumat tashkilotlar bilan aloqalari alohida ahamiyat kasb etadi.

Tegishli hukumat bilan maslahatlashuvlardan keyingina milliy nohukumat tashkilotlar bilan aloqa bo'qlash mumkin.

Vasiylik Kengashi qaram hududlarni boshqarish uchun tuzilgan vasiylik tizimini nazorat qilib turish maqsadida ta'sis etilgan. 1975 yildayoq barcha qaram hududlar mustaqillika erishgani tufayli bunday kengashga bo'lgan zarurat barham topdi.

BMT Kotibiyati - BMTning o'ta muhim organidir. Kotibiyat xodimlarini BMT Bosh kotibi tayinlaydi. Bunda xodimlarni iloji boricha kengroq jug'rofiy asoslar bo'yicha tanlab olishga e'tibor qaratish ayni muddaodir. Kotibiyat xodimlari xalqaro miqyosdagi xodimlar hisoblanadi va hukumatdan topshiriqlar olmasligi kerak. Kotibiyatning asosiy vazifasi BMT faoliyati yo'lida xizmat ko'rsatish, shu jumladan zarur hujjatlarni tayyorlash va uning organlari qarorlarining hayotga tatbiq etilishiga ko'maklashishdan iborat. Keyingi yillarda Bosh kotib vakillarining «olovli nuqtalar»dagi vaziyatni o'rganish borasidagi faoliyati katta ahamiyatga ega bo'lmoqda.

BMT Bosh kotibi har yili Bosh Assambleyaga BMT faoliyati to'g'risida hisobot taqdim etadi va unda BMT faoliyatini yanada takomillashtirish yuzasidan o'z tavsiyalarini bayon etadi.

Xalqaro sud faoliyatining huquqiy negizini BMT Ustaviga uning uzviy qismi sifatida kiritilgan ushbu Sud statuti tashkil etadi. Xalqaro sud Bosh Assambleya va Xavfsizlik Kengashi tomonidan 9 yil muddatga saylanadigan 15 nafar sudyadan iboratdir. Sudyalarning yuksak axloqiy va kasbiy sifatlarga ega bo'lishi taqozo etiladi. Sud tarkibi to'lig'icha olganda sivilizatsiyaning eng muhim shakllari va dunyoning asosiy huquqiy tizimlari vakilligini ta'minlaydi.

Muayyan ishning ko'rib chiqilishida Xalqaro sud to'liq tarkibda ishtirok etishi mumkin yoxud nizolashayotgan tomonlarning iltimosiga binoan, mazkur ish uch yoki undan ortiq sudyalar tarkibidan iborat palataga ko'rib chiqish uchun topshiriladi.

Davlatlar o'rtasidagi nizolarni ko'rib chiqish barobarida Xalqaro sud Assambleya va Xavfsizlik Kengashi so'rovi bo'yicha konsultativ xulosalar ham chiqaradi.

O'tgan yillar davomida 20 dan ortiq shunday xulosalar chiqarilgan. Ular BMTga

a'zolik, shartnomalarni talqin etish, Bosh Assambleya vakolatlari, Namibiyaning maqomi va shu kabi boshqa bir qator masalalarga taalluqlidir.

BMT va uning mansabdor shaxslari Tashkilot maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan hamda o'zlarining Tashkilot faoliyati bilan bog'liq vazifalarini mustaqil bajarishlari uchun zarur hisoblangan imtiyozlar va immunitetlardan foydalanadi. BMT huzurida davlatlarning doimiy vakolatxonalari va ularning xodimlari to'liq diplomatik imtiyozlar va immunitetlardan foydalanadi.

BMT tizimiga, shuningdek ixtisoslashgan muassasalar ham kiradi. BMTning ixtisoslashgan muassasalari alohida sohalari va BMT bilan bog'liq holda hamkorlikni amalga oshiruvchi universal mazmundagi hukumatlararo tashkilotlardir. BMT Ustavining 57- moddasida ularning quyidagi o'ziga xos jihatlari sanab o'tilgan:

1. Shunday tashkilotlar tuzish to'g'risidagi bitimlarning hukumatlararo mazmunda bo'lishi;
2. Shu tashkilotlar ta'sis hujjatlari doirasida keng ko'lamli xalqaro javobgarlik;
3. Iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, gumanitar va boshqa shu kabi alohida sohalarda hamkorlikni amalga oshirish;
4. BMT bilan aloqalar.

Hozirgi kunda BMTning 17 ta ixtisoslashgan muassasasi mavjud bo'lib, ular quyidagi guruhlariga mansub:

- 1) ijtimoiy mazmundagi tashkilotlar (Xalqaro mehnat tashkiloti -MOT, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti - VOZ);
- 2) madaniy va gumanitar mazmundagi tashkilotlar (Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha Birlashgan MillatlarTashkiloti -YUNESKO, Butun Jahon intellektual mulk tashkiloti - BIMT);
- 3) iqtisodiy tashkilotlar (Sanoat taraqqiyoti bo'yicha Birlashgan MillatlarTashkiloti - YUNIDO);
- 4) moliya tashkilotlari (Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki - XTTB, Xalqaro valyuta jamg'armasi - XVJ, Xalqaro taraqqiyot assotsiatsiyasi - XTA, Xalqaro

moliya korporatsiyasi - XMK, Investitsiyalar kafolatlari bo'yicha ko'p tomonlama agentlik - IKKA);

5) qishloq xo'jaligi sohasiga doir tashkilotlar (Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi bo'yicha Birlashgan Millatlar Tashkiloti - FAO, Qishloq xo'jaligini rivojlantirish xalqaro jamg'armasi - IFAD);

6) transport va aloqa sohasiga doir tashkilotlar (Xalqaro Fuqaro aviatsiyasi tashkiloti - ICAO, Xalqaro dengiz tashkiloti - IMO, Jahon pochta ittifoqi - JPI, Xalqaro elektr aloqasi ittifoqi - MES);

7) meteorologiya sohasiga doir tashkilot (Jahon meteorologiya tashkiloti - JMT).

Budapesht kengashining 1994 yildagi qaroriga muvofiq, Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Kengashi (YEXHK) Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti (YEXHT) sifatida qayta tashkil etildi. Qarorda YEXHTning quyidagi maqsadlari belgilab berildi:

1) yalpi xavfsizlik hududlarini yaratish yo'lida norma va standartlardan qat'iyat bilan foydalanish;

2) YEXHKning barcha majburiyatlari bajarilishini ta'minlash;

3) maslahatlashish, qarorlar qabul qilish va hamkorlik qilish uchun forum vazifasini o'tash; 4) preventiv diplomatiyani kuchaytirish;

5) nizo va mojarolarni tartibga solish va tinchlik o'rnatish operatsiyalarini amalga oshirish layoqatini yanada oshirish;

6) qurollar va qurolsizlanish bo'yicha nazoratni amalga oshirish yo'li bilan xavfsizlikni mustahkamlash;

7) inson huquqlari sohasidagi faoliyatni rivojlantirish.

Mustahkam bozor iqtisodiyotini joriy etish yo'lida hamkorlikni rivojlantirishdan iborat maqsad, ayniqsa e'tiborga sazovordir.

YEXHTga Yevropa mamlakatlari, AQSH, Kanada, shuningdek MDHning barcha davlatlari, shu jumladan, Osiyoda joylashgan davlatlar ham a'zo hisoblanadi.

YEXHTning oliy organi - Davlatlar va hukumatlar boshliqlari kengashidir. Tashqi ishlar vazirlaridan tashkil topgan Vazirlar kengashi qarorlar qabul qilish va

YEXHTni boshqarishda muhim o‘rin tutadi. Boshqaruv kengashi siyosatni muhokama etadi va shakllantiradi, byudjetga oid umumiy masalalarni hal etadi, shuningdek iqtisodiy masalalarni muhokama etishda o‘ziga xos forum bo‘lib xizmat qiladi.

Doimiy kengash siyosiy konsultatsiyalar o‘tkazish va qarorlar qabul qilish organidir. U a'zo davlatlarning doimiy vakillaridan tashkil topgan. Ijro faoliyati uchun yalpi javobgarlik amaldagi rais zimmasiga yuklangan bo‘lib, unga vakillar «uchligi» ko‘maklashib turadi. YEXHT Bosh kotibi-asosiy ma'muriy shaxs hisoblanadi.

1991 yilda a'zo davlatlar parlamentlararo hamkorligi organi bo‘lmish YEXHT Parlament Assambleyasi ta'sis etilgan.

Bugun YEXHT 55 ishtirok etuvchi davlat uchun universal va mahbul hisoblanib, u umumiy qadriyatlarni ma'qullaydigan mamlakatlar oilasidir.

O‘zbekiston Respublikasi YEXHT a'zoliciga 1992 yil 30 yanvarda qabul qilingan edi. O‘zbekiston ushbu obro‘li xalqaro tashkilot a'zosining barcha majburiyatlarini o‘z zimmasiga oldi.

O‘zbekiston YEXHT oliy darajadagi uchrashuvlarda: YEXHT ishtirok etuvchi davlatlari boshliqlari sammitida (ikki yilda bir marta o‘tkaziladi), ishtirok etuvchi davlatlar tashqi ishlar vazirlarining har yilgi uchrashuvlarida, YEXHT Parlament Assambleyasi sessiyalarida (Kopengagenda) faol qatnashmoqda. Bundan tashqari, O‘zbekistonning Varshavadagi YEXHT Demokratik institutlar va inson huquqlari byurosi bilan hamkorligi rivojlanmoqda.

«O‘zbekiston Umumevropa jarayoniga qo‘shilib yadrosiz dunyoga sodiqligini bayon etadi va o‘zaro davlatlararo munosabatlarda kuch bilan tahdid solish, har qanday ishlatish usullari istisno etilishiga umid qiladi. Barcha masalalar faqat siyosiy, o‘zaro kelishuv vositalari yordamida hal etiladi. Biz YEXHTga rasmiy qo‘shilib millatlar va xalqlar oldida o‘z zimmasiga olayotgan yuqori ma'suliyatni anglaymiz».«Insoniylik mezonlari» atamasi (Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti) ishtirok etuvchi davlatlarining o‘z zimmalariga olgan inson huquqlari va asosiy erkinliklari hurmat qilinishini ta'minlash, qonun ustuvorligiga rioya qilish,

demokratiya prinsiplari qaror topishishiga ko‘maklashish va shu bilan bog‘liq holda demokratik institutlarini barpo etish, mustahkamlash va himoya, qilish, shuningdek butun YEXHT mintaqasida sabr-toqat muhitini yaratish majburiyatlarini anglatadi. Insoniylik mezonlari kompleks tushuncha bo‘lib, u har qanday davlat rivojlanishining ham iqtisodiy, ham demokratik ko‘rsatkichlarini qamrab oldi. YEXHT bu ko‘rsatkichlarga barqarorlik va xavfsizlik kafolatlari sifatida rioya etishga alohida e‘tibor bermog‘da.

Bunda inson huquqlariga rioya etilishi va fuqarolik jamiyatini qurishni ta‘minlash mexanizmlari ijtimoiy portlashlar hamda fuqarolik va elatlararo mojarolarning oldini olish chora-tadbirlar borasida birinchi o‘rinda turadi. YEXHT normalari barcha ishtirok etuvchi davlatlarga nisbatan amal qiladi: barcha qarorlar konsensus asosida qabul qilinganligi tufayli bironta ishtirok etuvchi davlat o‘ziga taalluqli bo‘lmagan qandaydir majburiyatlarni tasdiqlashga haqli emas. YEXHTning insoniylik mezonlari masalalaridagi strategiyasi shu bilan universalki, uning xavfsizlikni ta‘minlashga nisbatan hamkorlikka asoslangan yondashuvi o‘z zimmasiga olgan majburiyatlarini bajaraolmaydigan davlatni yakkalab qo‘yishga emas, balki unga ko‘mak berishga qaratilgandir. Xelsinki Yakunlovchi hujjatida bayon etilgan majburiyatlar va rahbariy prinsiplar YEXHT kelgusi uchrashuvlarida chorak asr davomida o‘zining rivojini topdi. Insoniylik mezonlari nuqtai nazaridan Madrid va Vena uchrashuvlari alohida ahamiyatga ega. Vena uchrashuvida (1986 yil 4 noyabr - 1989 yil 19 noyabr) «YEXHT insoniylik mezonlari bo‘yicha konferensiyani» bu sohadagi ishlarining holatini ko‘rib chiqishga qaror qilindi. Konferensiya uch bosqichda Parijda (1989 yil 30 may - 23 iyul), Kopengagenda (1990 yil - 5-29 iyun) va Moskvada (1991 yil 10 sentyabr - 4 oktyabr) o‘tkazildi. Kopengagen hamda Moskva bosqichlari insoniylik mezonlari bo‘yicha yangi majburiyatlardan iborat hujjatlarni qabul qilish bilan yakunlandi.

Shunday qilib, 1975 yilgi Xelsinki Yakunlovchi hujjati imzolangan paytdan boshlab, YEXHTning soni oshib borayotgan bir qancha hujjatlari qabul qilindi¹. Xalqaro huquqqa muvofiq YEXHT hujjatlari yuridik majburiy hujjatlar tusiga ega emas.

5. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi va Xalqaro konferensiyalar.

Hamdo'stlik 1991 yil 8 dekabrda imzolangan Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligini tuzish to'g'risidagi bitim va unga 21 dekabrda qo'shimcha Protokolga muvofiq tashkil topgan. Bu hujjatlarni Armaniston, Belorussiya, Gruziya, Moldaviya, Ozarbayjon, Rossiya, Tojikiston, Turkmaniston, Ukraina, QirQiziston, QozoQiston va O'zbekiston qabul qilgan. 1993 yil yanvarida Armaniston, Belorussiya, Gruziya, Moldaviya, Ozarbayjon, Rossiya, Tojikiston, QirQiziston, QozoQiston va O'zbekiston MDH Ustavini imzolagan. Shunday qilib, Turkmaniston va Ukraina uchun faqat 1991 yil 8-21 dekabrda bitimgina ta'sis hujjati hisoblanadi.

MDH Ustavi 2-moddasiga muvofiq Hamdo'stlikning maqsadlari quyidagilardan iborat:

1. Siyosiy, iqtisodiy, ekologik, gumanitar, madaniy va boshqa sohalarda hamkorlikni amalga oshirish;
2. Umumiy iqtisodiy makon yaratish;
3. Umume'tirof etilgan xalqaro huquq prinsiplari hamda YEXHT hujjatlariga muvofiq inson huquqlari va asosiy erkinliklarini ta'minlash;
4. Xalqaro tinchlik va xavfsizlikni ta'minlash hamda qurol-sizlanishni amalga oshirish yo'lida a'zo davlatlarning o'zaro hamkorlik qilishi;
5. Hamdo'stlik doirasida erkin muloqotda bo'lish, o'zaro aloqa qilish va harakatlanish uchun ko'maklashish;
6. O'zaro huquqiy yordam ko'rsatish va huquqiy munosabatlarning boshqa sohalarida hamkorlik qilish;
7. Hamdo'stlik o'z faoliyatini umume'tirof etilgan xalqaro huquq prinsiplari asosida amalga oshirishi zarur. Xususan, MDH Ustavida Xelsinki yakunlovchi hujjati o'nta prinsipining hammasi sanab o'tilgan. MDH Ustavida, shuningdek quyidagilar ko'zda tutilgan:
  - davlatlararo munosobatlarda xalqaro huquqning ustunligi prinsipi;
  - bir-birlarining va yaxlit Hamdo'stlikning manfaatlarini hisobga olish prinsipi;

- sa'y-harakatlarni birlashtirish va bir-birlarini qo'llab- quvvatlash prinsipi;
- a'zo-davlatlar xalqlarining o'ziga xosligini hurmat qilish negizida ularning ma'naviy hamjihatligi prinsipi;
- madaniy qadriyatlarni va madaniy almashinuvlarni saqlab qolish yo'lida yalpi hamkorlik prinsipi.

Hamdo'stlik davlat hisoblanmaydi va u milliy doiradagi vakolatlarga ega emas. U xalqaro huquqning teng huquqli sub'yektlari bo'lgan barcha a'zolarining suveren tengligi negizida asos solingan davlatlar birlashmasidir. MDH Ustavining 4-moddasida umuman olganda Hamdo'stlikka xos manfaatlar mavjudligi e'tirof etiladi hamda 1991 yildagi Minsk bitimini hisobga olgan holda shakllantirilgan a'zo davlatlar qo'shma faoliyatining sohalari belgilab beriladi.

Ularga, xususan, quyidagilar kiradi:

1. inson huquqlari va asosiy erkinliklarini ta'minlash;
2. tashqi siyosiy faoliyatni muvofiqlashtirish;
3. yalpi iqtisodiy makonni, Umumevropa va Yevroosiyo bozorlarini shakllantirish hamda rivojlantirish yo'lida hamkorlik hilish;
4. bojxona siyosati
5. transport va aloqa tizimlarini rivojlantirish yo'lida hamkorlik;
6. sog'liqni saqlash va atrof - muhit muhofazasi;
7. ijtimoiy siyosat va migratsiya masalalari;
8. uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash;
9. mudofaa siyosati va tashqi chegaralarni qo'riqlash sohasi bo'yicha hamkorlik qilish.

Ushbu ro'yxat a'zo davlatlarning o'zaro kelishuvi asosida to'ldirilishi mumkin.

Qayd etilganlardan quyidagi bir necha xulosalarni qayd etish lozim:

- 1) Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga xalqaro hukumatlararo tashkilot sifatida qaralmoqi kerak, chunki unga amalda universal xalqaro e'tirofga sazovar bo'lgan mustaqil davlatlar kiradi;
- 2) MDH ishtirokchi davlatlarini dunyoning aksariyat davlatlari de yure (de jure) e'tirof etgan, tashkilotdan tashqarida ular BMTning to'laqonli a'zolari hisoblanadi,

u ko‘plab ixtisoslashgan muassasalari tarkibiga, shuningdek boshqa xalqaro hukumatlararo tashkilotlarga kirgandir;

3) MDHga a'zo har bir davlat dunyoning boshqa ko‘plab davlatlari bilan diplomatik munosabatlarni amalga oshiradi;

4) MDH faoliyatining huquqiy asosini a'zo davlatlar har bir tomon konstitutsiyasi talablarini hisobga olgan holda va xalqaro shartnomalar huquqi to‘g‘risida Vena konvensiyasi (1969 yil) qoidalariga muvofiq imzolagan hamda ratifikatsiya qilgan xalqaro shartnomalar tashkil etadi.

MDHning maqsadi davlatlarning barcha sohalar bo‘yicha keng hamkorligini ta'minlashdan iborat. U o‘z a'zolarining umumiy iqtisodiy makon doirasida har tomonlama hamda muvozanatli iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini, integratsiyalashuvini ta'minlashga qaratilgan. Bosh maqsadlar sifatida xalqaro huquqqa muvofiq ravishda inson huquq va erkinliklarini ta'minlash, a'zo davlatlar fuqarolariga MDH hududi doirasida erkin muloqot qilish va harakatlanish borasida ko‘maklashish ko‘zda tutilgan.

MDHning ta'sis hujjatlarida xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplari, shuningdek davlatlararo munosabatlarda xalqaro huquqning ustunligi asosiy prinsiplar sifatida qayd etilgan. Hamdo‘stlik doirasidagi bitimlarga nisbatan Ustavda mustahkamlangan majburiyatlarning ustunligi belgilangan.

MDHga a'zo bo‘lishni istagan davlat uning Ustavidan kelib chiqadigan majburiyatlarni qabul qilishi va barcha a'zolarining roziligini olishi zarur. Shuningdek, Tashkilotning ayrim faoliyat yo‘nalishlarida ishtirok etishni istovchi davlatlar uchun assotsiatsiyalashgan a'zolik imkoniyati ham ko‘zda tutilgan.

A'zo davlat Ustavni buzgan, MDH doirasida tuzilgan bitimlar bo‘yicha majburiyatlarini yoki Hamdo‘stlik organlari qarorlarini muntazam ravishda bajarmay kelayotgan bo‘lsa, unga nisbatan xalqaro huquqda yo‘l qo‘yiladigan choralar qo‘llanishi mumkin.

MDH Ustavida bir qator organlarni tuzish ko‘zda tutilgan. Eng yuqori organlar - Davlatlar rahbarlari kengashi va Hukumatlar boshliqlari kengashi bo‘lib, ular o‘ta muhim masalalarni hal etadi. O‘ar ikkala organ qarorlari konsensus asosida qabul

qilinadi. Ammo har qanday davlat muayyan masaladan manfaatdor emasligi haqida bayonot berishi mumkin va bunday hollarda bu davlatning roziligi talab etilmaydi. Ikkala organ ham ishchi va yordamchi organlar tuzish huquqiga ega.

Tashqi siyosiy faoliyatni Davlatlar rahbarlari kengashi va Hukumatlar boshliqlari kengashi qarorlariga muvofiq, Tashqi ishlar vazirlari kengashi muvofiqlashtirib turadi.

Davlatlar rahbarlari kengashining harbiy siyosat va harbiy qurilish masalalari bo'yicha organi Mudofaa vazirlari kengashidir. Chegara qo'shinlari qo'mondonlari kengashi a'zo davlatlarning tashqi chegaralarini qo'riqlash masalalari bilan shuQullanadi.

Davlatlar rahbarlari kengashining qarori bilan Hamdo'stlik organlari tarkibiga Ijroiya qo'mitasi kiritilgan.

Inson huquqlari bo'yicha komissiya ushbu sohadagi majburiyatlarning bajarilishini kuzatib boruvchi konsultativ organ sanaladi.

MDH Ustavida, shuningdek sezilarli darajada mustaqil faoliyat ko'rsatish imkoniga ega bo'lgan tarmoqlar bo'yicha hamkorlik organlari ham ko'zda tutilgan.

Bular MDHga a'zo mamlakatlarning alohida tarmoqlar bo'yicha hamkorligiga rahbarlik qilish uchun tuziladigan kengashlar va qo'mitalardir. Bunday organlar 1991 yilning dekabridanoq (masalan, Temir yo'l transporti bo'yicha kengash) tuzila boshlangandi. Hozir ularning soni 50 tadan oshgan. Ularning har biri Hukumat boshliqlari kengashi tasdiqlaydigan o'z nizomlariga muvofiq ravishda ishlaydi. Tarmoqlar bo'yicha hamkorlik organlari tarkibiga qoida bo'yicha tegishli tarmoqlarning birinchi shaxslari kiradi.

MDH Parlamentlararo Assambleyasi 1995 yildagi Konvensiya asosida faoliyat ko'rsatadi. Assambleya asosan keyinchalik a'zo mamlakatlar parlamentlariga ko'rib chiqish uchun yuboriladigan model qonun hujjatlarini tayyorlash bilan shug'ullanadi.

MDH Iqtisodiy sudi 1995 yildagi Iqtisodiy sud maqomi to'g'risidagi bitim asosida ishlaydi. U a'zo davlatlar tayinlaydigan sudyalardan iborat bo'lib, mustaqil emas.

Sud tizimida a'zo mamlakatlar oliy iqtisodiy (xo'jalik) sudlari rahbarlaridan iborat

Plenum faoliyat ko'rsatadi. Iqtisodiy sud qarori ustidan Plenumga shikoyat bilan chiqish mumkin. Sud iqtisodiy majburiyatlarni ado etish chog'ida davlatlar o'rtasida yuzaga keladigan nizolarni hal etadi. Shu bilan birga, a'zolar boshqa xil nizolarni ham ushbu sudning yurisdiksiyasiga kiritishi mumkin. Sud bitimlar va Hamdo'stlikning boshqa hujjatlarini rasmiy sharhlaydi.

Iqtisodiy sud qarorlari nizolashayotgan tomonlar uchun majburiy va pretsedentlik mazmuniga ega emas. Iqtisodiy sud o'z vazifalarini bajarishda, ayniqsa, MDH hujjatlarini sharhlash borasida juda faollik ko'rsatmoqda.

MDH o'z taraqqiyotining ancha-muncha yo'lini bosib o'tdi. 1993 yilning o'rtalaridan boshlab integratsion mazmundagi choralar qo'llanila boshlangan. 1993 yilning sentyabrida Iqtisodiy ittifoq tuzish to'g'risidagi shartnoma imzolangan. Shartnomaga muvofiq, Iqtisodiy ittifoqning maqsadi etib bosqichma-bosqich ravishda bozor munosabatlari asosida umumiy iqtisodiy makon yaratish ko'zda tutilgan. Tegishli bosqichlar sifatida Erkin savdo assotsiatsiyasi, To'lov ittifoqi, Valyuta ittifoqi, Bojxona ittifoqini tuzish belgilandi. O'zircha faqat Erkin savdo assotsiatsiyasi tashkil etilgani haqidagina ishonch bilan gapirish mumkin.

Xalqaro konferensiya - vaqtinchalik xalqaro tashkilot bo'lib, o'z oldiga qo'yilgan masalalarni muhokama etadi va o'zaro kelishilgan qarorlar qabul qiladi. Siyosiy masalalarni muhokama qiladigan konferensiyalar bilan birga qator konferensiyalar kodifikatsion konvensiyalarni qabul qilish uchun chaqiriladi. Masalan, 1961 yildagi Diplomatik munosabatlar haqidagi Vena konferensiyasi, 1974 yildan 1982 yilgacha ishlab turgan Dengiz huquqi bo'yicha konferensiya shular jumlasidandir.

Keyingi yillarda «konferensiya» atamasi o'rniga, hatto unda ko'pchilik mamlakatlar qatnashayotgan bo'lsa-da, «kengash» atamasini ishlatish tobora urf bo'lib bormoqda (Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik bo'yicha umumevropa kengashi). Atamalardagi bunday har xillik yuridik jihatdan hech qanday ahamiyatga ega emas.

Ko'plab ishtirokchilar qatnashgan konferensiyalarda tamomila puxta qoidalar qabul qilinadi. Ortiqcha ishlarga chalg'imaslik uchun BMT Bosh Assambleyasining protseduraviy qoidalari asos sifatida qabul qilinadi. Rais, qo'mitalar, qo'mitachalar, ishchi guruhlar, kotibiyatdan iborat ancha murakkab tashkiliy tizim tuziladi.

Protseduraga oid qoidalarda ovoz berish va qarorlar qabul qilish tartibi belgilangan bo'ladi. Cheklangan tarkibdagi kengashlarda qarorlar aksar holda konsensus usulida, ba'zan bir ovozdan qabul qilinadi. Yalpi konferensiyalarda protsedura masalalari anjumanda hozir bo'lgan va ovoz berishda ishtirok etayotganlarning oddiy ko'pchiligi ovozi asosida hal etiladi. Bu - anjumanda qatnashmayotganlar va betaraflar hisobga olinmaydi, deganidir. Yakuniy matn, odatda, uchdan ikki qism ko'pchilik ovoz bilan qabul qilinadi.

Cheklangan tarkib uchrashuvlarining qarorlari, odatda, qo'shma bayonot yoki kommyunike tarzida rasmiylashtiriladi. Kengroq ko'lamdagi konferensiyalar ish yakunlari va qabul qilingan qarorlar matnini o'zida mujassam etgan yakunlovchi aktlarni qabul qiladi. Xalqaro konferensiyalar rezolyutsiyalari yuridik jihatdan majburiy hisoblanmasa-da, vijdoniylik prinsipining ta'siri o'laroq, ularni ma'naviy-siyosiy majburiyat sifatida ishtirokchilar hurmat qiladilar.

Xalqaro munosabatlar amaliyotida iqtisodiy masalalar bilan bir qatorda, keng ko'lamdagi xalqaro munosabatlar masalalari bo'yicha davlatlar rahbarlarining oliy darajadagi kengashlaridan («katta sakkizlik»ning har yilgi uchrashuvlari) tobora ko'proq foydalanilayotir. Bunday kengashlarni o'tkazishda odatda maxsus protseduralarga amal qilinmaydi.

Hozirgi zamon xalqaro huquqida xalqaro konferensiya har qaysisi bittadan ovozga ega bo'lgan kamida uchta davlatning rasmiy vakillaridan tashkil topgan, uchinchi davlatlar, hukumatlararo va nohukumat tashkilotlarning (ovoz huquqiga ega bo'lmagan) kuzatuvchilari ishtirok etishi mumkin bo'lgan, ishtirokchi davlatlar kelishib olgan maqsadlarni ko'zda tutuvchi hamda, qoidaga ko'ra, protsedura qoidalarida qayd etilgan muayyan tashkiliy tuzilma va vakolatlariga ega muvaqqat jamoaviy organ tushuniladi.

Xalqaro konferensiyalarga qo'yiladigan asosiy talabga ko'ra, har qanday xalqaro konferensiyaning maqsadi va faoliyat yo'nalishi xalqaro huquqning asosiy prinsiplariga mos bo'lishi shart.

Hukumatlararo konferensiyalarning nomlanishidagi farqlar (s'yezd, kongress, konferensiya, kengash) yuridik ahamiyat kasb etmaydi.

Xalqaro konferensiyalarni shartli ravishda quyidagicha tasniflash mumkin: Xalqaro konferensiyalar, ishtirok etuvchi tomonlardan kelib chiqqan holda, hukumatlararo va nohukumat konferensiyalarga bo'linadi. Hukumatlararo konferensiyalar ko'p tomonlama diplomatiyaning bir turi va xalqaro muzokaralarning asosiy vakolatlaridan biri hisoblanadi, shuningdek xalqaro huquq sub'yekti sifatida namoyon bo'ladi.

Ishtirokchilar doirasiga qarab, xalqaro konferensiyalar - universal - ishida har qanday davlat ishtirok etish huquqiga ega va mintaqaviy - ishida muayyan j

XULOSA

Kurs ishini yozish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

-Bugungi kunda dunyoda tinchlik va xavfsizlikni taminlash eng dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi, shu borada avvalo xalqaro tashkilotlarning o'rni va ahamiyati kattadir. Mamlakatimizda olib borilayotgan barcha ijtimoiy islohotlarning negizida asosiy bosh g'oya qilib yurt tinchligi va xalq farovonligi maqsad qilib olingan ekan, shubhasiz xalqaro maydondagi tajribalarni o'rganish va tegishli xulosalar chiqarish orqali bu maqsadlarga osonroq va jadallik bilan erishish mumkin.

- Xalqaro tashkilotlarni davlatlar muayyan umumiy maqsadga erishish uchun tuzadi va u ana shu umumiy manfaatni ro'yobga chiqarishda ishtirokchi davlatlarning qo'shma organi bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, xalqaro tashkilotning vazifasi har bir a'zo davlat manfaatlarining o'zaro uyQun jihatlarini aniqlash, shu asosda tegishli vazifalarni, shuningdek ularni hal etishning uslub va vositalarini belgilab olishda umumiy pozitsiyani, umumiy xohish-irodani ishlab chiqishdan iborat bo'ladi. Bunda o'ziga xoslik xalqaro tashkilot a'zolarining suveren davlatlar ekani bilan belgilanadi. Xalqaro tashkilotning tegishli vazifalari va ularni amalga oshirish mexanizmining o'ziga xosligi ham shundan kelib chiqadi.

Xalqaro tashkilot faoliyatining asosiy bosqichlari muhokama etish, qarorlar qabul qilish va ular ijrosining nazorati bilan shuQullanishdan iboratdir. Shundan kelib chiqib, xalqaro tashkilotlar funksiyalarini quyidagi uchta muhim turga ajratish mumkin:

- 1) tartibga solish;
- 2) nazorat etish;
- 3) operativ.

Xalqaro tashkilotning tartibga solish funksiyasi bugungi kunda o'ta muhim ahamiyatga egadir. U a'zo davlatlarning maqsadlari, prinsiplari, o'zini tutish tartib-qoidalarini belgilovchi qarorlar qabul qilishni ko'zda tutadi. Qarorlar xalqaro tashkilotning ichki huquqiga muvofiq ravishda qabul qilinadi.

-Xalqaro tashkilotlarning organlari qabul qiladigan hujjatlarning mazmuni hamda ularni qabul qilish tartibi har bir tashkilotning ichki huquqi bilan tartibga solinadi. Umuman olganda, mazkur hujjatlar ikki toifaga bo'linadi: birinchidan, organning o'z ishlarini tashkil qilishga taalluqli qarorlari. Bunday qarorlar odatda ko'pchilik ovoz bilan qabul qilinadi va majburiy hisoblanadi; ikkinchidan, tom ma'noda tashkilot maqsad va vazifalarini ro'yobga chiqarish uchun qabul qilinadigan qarorlar. Keyingi o'n yillikda konsensus usuli keng tarqalgan, unga ko'ra, qarshi e'tirozlarga uchramagan qaror qabul qilingan sanaladi. Bunday qarorlar rezolyutsiya, deklaratsiya, rekomendatsiya kabi turlicha nomlanadi. Umumiy qoidaga ko'ra, ular yuridik majburiy hisoblanmaydi va xalqaro huquq manbai bo'lib xizmat qilmaydi.

- BMT hozirgi zamon dunyosining ajralmas bo'lagi bo'lib, jahonda mavjud tartibotning shakllanishida muhim o'rin tutgan. BMT quyidagi prinsiplar asosida faoliyat yuritishni o'z zimmasiga olgan:

1. Suveren tenglik;
2. BMT Ustavi bo'yicha majburiyatlarni sidqidildan bajarish;
3. Xalqaro nizolarni tinch yo'l bilan hal etish chog'ida xalqaro tinchlik, xavfsizlik va adolatni tahdid ostiga qo'ymaslik;
4. O'ar qanday davlatning hududiy daxlsizligiga yoki siyosiy mustaqilligiga qarshi va shuningdek BMT maqsadlariga xilof bo'lgan boshqa vaziyatlarda ham, xalqaro munosabatlarda kuch bilan yoxud uni qo'llash bilan tahdid etishdan voz kechish;
5. BMT o'z ustaviga muvofiq qo'llaydigan barcha sa'y-harakatlarida har tomonlama yordam ko'rsatish hamda u ogohlantiruvchi yoxud majburlovchi mazmundagi choralar qo'llayotgan har qanday davlatga yordam ko'rsatishdan tiyilib turish;
6. BMT a'zosi bo'lmagan davlatlar ham uning prinsiplariga muvofiq ravishda harakat qilishini ta'minlash, chunki bu xalqaro tinchlik va xavfsizlikni saqlab turish uchun qo'l kelishi mumkin;

7. BMTning aslida davlatlar ichki vakolatlariga mansub bo'lgan ishlariga aralashmasligi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.A.Azizxo'jayev, D.Q.Ahmedov. Xorijiy mamlakatlar konstitutsiyaviy huquqi. TDYUI. 2010-yil.
2. O. Muhamedjanov., M. Fayziyev. Mejdunarodnoye sotrudnichestvo i O'zbekistan. Vipusk IV. Tashkent-2000 g.
3. A.R. Raxmanov Problemi bezopastnosti: natsionalnom i globalnom urovnyax. Tashkent 2001 g.
4. A.X.Saidov, G.Z.Inomdjanova, A. Mamatkulov. Xalqaro ommaviy huquq bo'yicha uquv dasturi. Xalqaro huquqshunosa yordam. III-nashr. Toshkent 2000 y.
5. Xalqaro gumanitar xuquq. Toshkent, "Adolat", 2000.
6. A.Saidov. Xalqaro xuquq. "Adolat", 2001.
7. X.T.Odilkoriyev, B.E.Ochilov - Xozirgi zamon xalkaro huquqi T.: 2002.
8. Nazarova G.G'., Xalilov X., Eshtaev A. va boshqalar. "Jahon iqtisodiyoti" (O'quv qo'llanma). T., 2005.
9. Shodiev R.X. Jahon iqtisodiyoti. T., 2004
10. A.Mamatkulov. Xalqaro huquq. T., Adolat, 1997.
11. G.Matkarimova. Xalqaro huquq va O'zbekiston huquqiy tizimi. T., TDYuI, 1999.

Internet saytlari

1. <http://www.hro.org>
2. <http://www.un.org> veb saytlari.
3. [www. Ziyonet. uz](http://www.Ziyonet.uz)
4. [www. edu. uz](http://www.edu.uz)
5. [tdpu-INTRANET. Ped](http://tdpu-INTRANET.Ped)
6. [www.bilim.uz.](http://www.bilim.uz)